

РЕДКИТЕ ДУМИ В „ЖИТИЕ НА СТЕФАН ДЕЧАНСКИ“ ОТ ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК

Ангел ДАВИДОВ (Велико Търново)

„Житие на Стефан Дечански“ (съкратено — ЖСтД) — едно от върховите постижения на Григорий Цамблак — се отличава с голямо разнообразие на изразните средства, с изключително богат речник. Безспорен показател за лексикалното богатство на едно произведение е употребата на редките думи (с честота 1 и 2). В ЖСтД такива думи са преобладаващото количество — 1523 от общо 2166.

Количествена характеристика. Щом става въпрос за количество, редно, коректно би било да използваме и количествени показатели. В езиковедските изследвания много често се прилага статистиката, математиката, изобщо точните методи на изследване. Тяхното приложение е не само полезно — то е необходимо, ако искаме да бъдем съвсем прецизни в нашите наблюдения и заключения. В това отношение учени от Кембридж, Москва, Прага, Санкт Петербург и др. имат значителни постижения — достатъчно е да споменем имената на Г. Юл, Р. М. Фрумкина, Й. Йелинек, Й. Бечка, М. Тешителова, К. Хоралек, Л. Вялкина, Г. Лукина и др. Преди 25 години и аз направих опит да приложа статистическите методи върху „Беседа против богомилите“ от Презвитер Козма¹, а по-късно и върху някои произведения на Григорий Цамблак². Резултатите са обнадеждаващи и дават основания за по-нататъшна работа в това отношение.

За определяне статистическата структура на текста са важни не толкова дължината на текста или обемът на словника (списъка на употребените лексеми). От гледище на повторемостта на думите е необходимо да се знае „какъв е обемът на отделните групи думи, повторени определено число пъти“³. Разглеждайки определен текст, ние правим изводи за богатството на неговата лексика в зависимост от количеството на редките думи. Какво е положението в ЖСтД?

Проучването е направено на основата на образцово изработения от П. Ковачева и Т. Генчева речник-индекс на ЖСтД⁴. В това съчинение от общо 2166 лексеми 1523 са с честота 1 и 2, т.е. те са регистрирани с една

или две словоупотреби. В проценти това съставлява 70.31 от целия словник. За отделните букви този процент варира между 62 и 77. Афинитетът на Григорий Цамблак към редките думи личи в почти всички негови съчинения, където те покриват по-голямата част от словника. Така например в „Похвално слово за Евтимий“ от 1938 лексеми 1123 са употребени по един път, т.е. 58%; в „Мъчение на Йоан Нови“ от 823 лексеми 524 са употребени по веднъж, което прави 63 процента⁵. Сравнението с един от оригиналните старобългарски автори като Презвитер Козма показва⁶, че при него тези проценти са по-малки; така групата думи, употребени в „Беседа против богомилите“ един път (1105 думи от 2360), съставляват 46.76% от словника, а думите, употребени един и два пъти — 65.24.

Важен елемент от статистическата характеристика на текста е т.нар. индекс на повтаряемостта (в чешката терминология — *index opakování slov*⁷). Той се определя, като се раздели общото количество словоупотреби на количеството лексеми в словника. За ЖСтД имаме $9583:2166 = 4.42$. Колкото е по-малък индексът на повтаряемостта, толкова по-богат е речникът на произведението. В сравнение с Презвитер Козма⁸ виждаме, че по този показател неговата Беседа отстъпва пред ЖСтД — тук индексът на повтаряемостта е 7.48. Ще отбележа при това, че този индекс се доближава много до индекса на Мерило Праведное⁹ — едно произведение на старата руска литература, където той е 7.25.

От всичките 1523 редки думи (с честота 1 и 2) 506 или една трета не се откриват в класическите старобългарски паметници (=КСП) — според речника на Садник-Айцетмюлер (*L. Sadnik und R. Aitzetmüller, Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten, Heidelberg, 1955; съкратено — СА*)

В словообразователно отношение ЖСтД предлага голямо разнообразие от модели. При тяхната характеристика ще се спра само на онези лексеми, които не са зафиксирани в СА. Безпрефиксните образувания (със или без продуктивни суфикси) са твърде малко: баснь, велькеждь, влъчни, грждь, зръчитель, ковачь, копренкь, къснѣние, мюжть, мраморь, льгъкость, мажъкость, нетни (думи с този корен няма в КСП), огница, одрънь, ржчка, таиникъ, тънестъ, и тънъкость, тѣкснота, чета, ширина, южънь и др.

Префиксацията е основен елемент в словообразователната характеристика на редките думи в ЖСтД. Думи с първи компонент *вез-/вєс* са общо 15; от тях 7 липсват в СА, напр. *вєздомънь*, *вєсправдѡвати*, *вєстрѡудънь*; думи с префикс *въ-* са 20, от тях 8 — СА \emptyset : *въдавати*, *въмѣкнати*, *въчєсити*; с префикс *въз-/вѣс-* са 44, от тях 9 — СА \emptyset : *възвѣрѣние*, *възвѣнѣти са*, *въсхвалати*; с префикс *за-* има 22 думи, от тях 4 — СА \emptyset : *завѣтънь*, *запалєние*; *из-/ис-* 61, от които 13 СА \emptyset : *издрочънь*, *излипаніє*, *излѣквати*, *испѣстрити* (в КСП не са зафиксирани думи с този корен); с префикс *на-* 35 думи, от които 8 СА \emptyset : *навѣтъникъ*, *назнаменовати*, *началєство*, и др.; думи с първи компонент *не-* са 48, от които 25 СА \emptyset : *негодѡвание*,

неожда, необъиченъ, неравенъ и др.; с префикс ов-/огъ- 28, от които 6 СА Ø: обансгавати, облакччение и др.; с префикс о- 36, от тях 10 СА Ø: оглаголовати, овръмажение и др.; с префикс отъ- 28, от които 5 СА Ø: отълагание, отънес-ти и др.; с префикс по- 67, от които 16 СА Ø: поколкние, поворникъ, поморскъ, порочнъ и др.; с префикс подъ- 7, от които 3 СА Ø: подтъкланати са, подтълежати; с префикс при- 39, от които 11 СА Ø: приличнъ, приложити са, припитцати и др.; префикс при- може да се съчетае с още един или два други префикса — наред с известния от Супр глагол присъвъкоунити в ЖСтД виждаме и приоподобвати са; с префикс про- 30, от които 10 СА Ø: провадати, произколение, просѣдъ и др.; прѣ- 55, от които 23 СА Ø: прѣбогатъ, прѣкелни, прѣкастънъ, прѣкбратити, прѣкоудовати и др.; с префикс прѣдъ- 16, от които 8 СА Ø: прѣдъпочисти, прѣдъстателство, прѣдъстояние и др.; в съчетание с други два префикса има формата прѣдъвъспоманжтъ < прѣдъвъспеманжти; в КСП прѣдъ- се свързва най-много с още един префикс; думи с префикс съ- 77, от които 27 СА Ø: съворище, съглашати са, съпризъвати, съравнати, съчланиеение, съшивати и др.; с префикс оу- 80, от които 28 СА Ø: оудивление, оупокити, оупражнати са, оурада, оутѣшителнъ и др.

Явна е, следователно, склонността към префигирани облици — общо 692 от всичките 1523 редки думи, т.е. почти половината. От тях сравнително неголяма част (213 лексеми) не са зафиксирани в СА, което се обяснява с общите тенденции при тези модели в ЖСтД и в КСП.

Важен показател за словообразователната специфика на ЖСтД са **сложните думи**, тяхното количество и разнообразие на структурни модели. В общи линии картината е следната (Тук не включвам отбелязаните по-горе образувания с първи компонент без- и не-).

БЛГЪРОВИДЪНЪ — това прилагателно липсва в КСП (по СА), където изобщо няма лексема с първи компонент *блгъро-*; не е отбелязано то и в речника на Миклошич (Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862 — 1865; съкратено — Микл), на И. И. Срезневски — Материали для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Том 1 — 3, Санкт Петербург, 1893 — 1912, съкратено — Срезн и в речника на Чехословашката академия на науките. — *Slovník jazyka staroslověnského*, Praha, 1966 и сл., сvezки 1 — 47, съкратено Пр. р. (Пражки речник).

Думите с I компонент *благо-* са 24; от тях 14 СА Ø: *благодарнъ*, *благолкннъ*, *благопристъпнъ*, *благохваление* и др. Показателни за умението на Григорий Цамблак да борави със синоними са две сложни думи от този модел с втори компонент *коннъ* и *ждание*: *благовоннъ* 'благовонен, ароматен', употребена и в Супр и *благождание* 'благовоние, аромат', употребена и в СинЕвх. Когато обаче думата има противоположно значение — 'зловоние', Цамблак употребява *зълосрадие*.

Думите с I компонент *бого-* са 14; от тях 11 СА Ø: *богокннчаннъ*, *боголюквннъ*, *богопустаънъ* и др.

Думи с I компонент брато- в ЖСтД има две: братолюбъць и братооуби-
иць; и двете СА Ø, но и двете се срещат в ПандАнт XI в.

Думи с I компонент велико- са също две: великодоушиє (СА Ø) и вели-
комждриє (СА Ø); великодоушиє е употребена в ГрНаз XI в., а глагол вели-
комждровати се среща в ПандАнт XI в.

Думи с I компонент въсе- има 10; при това нито една от тях не се
среща в КСП (въсезъритель, въсезърительнъ, въсєоръжъство, въсєстрастьнъ, въсєч-
ловѣчьнъ и др.

С I компонент дълго- има само една дума — дълготръпѣниє, която
измежду КСП се среща само в Супр.

С I компонент добро- има 3 думи, от които две липсват в СА: добрено-
лоучение и добросъставнѣ.

С I компонент достойно- има три думи: достоинолѣпие, достоинолѣпно,
достойнохвалнъ — всички СА Ø; в КСП такъв модел срещаме само в Супр
— достоиноѣрнъ. Словообразователен синоним в ЖСтД е прилагателно-
то достохвалнъ.

С I компонент доуше- има само една сложна дума — доушетълѣннъ
(СА Ø). Тази лексема се среща в Мин 1096 г.

Жестокосердѣ (СА Ø). С I компонент на думата жесто- откриваме сино-
нимното образувание жестосердѣ в ПандАнт XI в., ГрНаз XI в. и Мин 1096 г.

Живоначалнъ (СА Ø). Срезневски извлича тази дума от Служебен
миней за октомври от XII в.

С първи компонент зъло- има 7 сложни думи; от тях 6 СА Ø: зъло-
къзньство, зълолютьство, зълочестие и др.

Каменьносѣчьць (СА Ø) не е зафиксирана и в Пр. р. Тя има аналог в
Срезн — каменосѣчьць, извлечена от паметници от XVI в.

Козьлогласованіє (СА Ø) се среща в ГрНаз XI в.

Колѣнопрѣклонієниє (Срезн и СА — Ø) — в КСП изобщо не се среща
този модел. В ЕфрКрм обаче намираме колѣнопрѣклонникъ.

С I компонент лихо- в ЖСтД има две думи, едната от които не се
среща в СА — лихонийствовати.

С I компонент любо- в ЖСтД има три думи (любодобродѣтѣльнъ, любо-
добротѣнъ и любочестие), които липсват в СА.

Междоусобнъ не се среща в КСП. Срезн. я извлича от Дух. Фот. митр.
1431 г., като заглавната дума е дадена междоусобнѣи.

С I компонент мило- има две думи, известни и на КСП: милосръдиє и
милосръдовати.

Мралорозказаннъ не е зафиксирана в Микл, Срезн, СА и Пр. р.

С I компонент мъного- в ЖСтД са употребени 12 думи; от тях 11 не се
срещат в КСП: мъногоѣтвнъ, мъногозърительнъ, мъногославинъ, и мъно-
гославнъ, мъногочюднѣ и др. Интерес представлява сложната дума мъ-
ногоплодоноснъ — с три компонента; не е отбелязана в Микл, Срезн, СА и
Пр. р.

Мъчениколюбникъ не фигурира в СА, където изобщо няма композита с I компонент мъченико-.

Неискоусозъловникъ (Микл, Срезн, СА и Пр.р. — Ø) има три съставки. Подобно е положението и с думата немилосърдие (СА и Пр.р. — Ø).

Новодарованикъ не е отбелязана в Микл, Срезн, СА и Пр.р. Иначе композита с първа съставка ново- има — те са представени сред КСП почти изключително с лексеми от Супр.

Субстантивираното прилагателно оръженосникъ не е отбелязано в СА и Пр.р. В Срезн има оръженосникъ, извлечено от Никоновите пандекти.

С I компонент полу- в ЖСтД има две думи: полуудникъ (СА Ø) и полунощи (СА Ø). Прилагателното полуудникъ е употребено само в съчетанието полуудни часъ 'обед, пладне'. За старите български паметници това е рядка форма и рядка употреба; срещаме го и у ГрНаз XI в. в твърдия вариант — полуудникъ. Пак у ГрНаз XI в. намираме съществителното полууднина. Втората сложна дума е регистрирана в ЖСтД в сложното наречие въ полунощи 'в полунощ'.

С I компонент право- има две думи: православиe (СА Ø) и правосъдие (СА Ø), като изключим православиe (СА Ø), което има честота 3.

С I компонент присьно- в ЖСтД има две думи, употребени по един път: присьнокаменикъ (Микл, Срезн, СА и Пр.р. — Ø); присьнопомъникъ (СА и Пр.р. — Ø); Микл го посочва за Михановичев хомилиар.

С I компонент пръво- от категорията на редките думи в ЖСтД има пръвомъченикъ, което се среща в Асем, Сав и Супр, и прилагателното пръворедникъ (СА и Пр.р. — Ø), употребено в ПандАнт XI в.; Микл го включва в своя речник от ЖСтД.

С I компонент пкъсно- има само една дума — пкъснописникъ (СА и Пр.р. — Ø) 'псалмописец, създател на псалми' (за цар Давид); в ПандАнт XI в. са употребени неговите синоними пкъснопон и пкъснопкъвикъ.

С I компонент равъно- срещаме само думата равъноангелникъ (СА, Срезн и Пр.р. — Ø). В Хиленд срещу гр. ἰσαγγελος виждаме съчетанието равъноангеломъ; у Микл това прилагателно е извлечено от ЖСтД. Срезн не посочва прилагателно — там е дадено само съществителното равъноангелъ (Мин 1096 г., окт.).

С I компонент само- в ЖСтД намираме съществителното самодръжавиe (Микл, Срезн, СА и Пр.р. — Ø); очевидно тук е регистрирана една от най-ранните употреби на това съществително.

С I компонент свъщеникно- има само две думи — свъщеникослѣпникъ и свъщеникословиe; и двете не са отбелязани в Микл, Срезн, СА и Пр.р.

С I компонент скоро- в ЖСтД е употребено прилагателното скоропрѣходникъ (Микл, Срезн, СА и Пр.р. — Ø). В КСП изобщо не се срещат композита с първа съставка скоро-.

С I компонент тръ- ЖСтД употребява две думи: тръвлаженникъ и тръвеликъ. И двете липсват в КСП. За първата дума обаче едва ли бихме могли

да твърдим, че това е лексема, различна от *трьквлжнѣ*, срещана в Супр. По-скоро можем да допуснем, че се отнася до различие на фонетично равнище, макар че първоначалната форма е разширена допълнително със суфикс *-ѣн*. Що се отнася до *трькелнѣ*, в Микл е извлечена от Григорий Цамблак, а в Срезн е посочена за по-късни паметници.

Думи с I компонент *оумо-* в КСП не са зафиксирани. *оумовръдмнѣ*, употребена един път в ЖСтД е отбелязана в Микл, но с указание на Григорий Цамблак; Срезн я извлича от Мин 1097 г.

С I компонент *христо-* в ЖСтД срещаме думата *христоролюбивѣ*; в СА има *христоролюбивѣ* (СинЕвх, Супр) при наличие на композита с първа съставка *христо-*; *христоролювикѣ* е употребена в Сим 1073 г.

Чловѣколюбие, употребена един път, е известна на КСП.

Чръдоначальникѣ липсва в Срезн и СА; в Микл е отбелязана само за Григорий Цамблак. В Срезн и СА няма композита с I компонент *чръдо-*.

Думи с I компонент *чюдо-* са известни на КСП, но лексема *чюдооткорити* не е отбелязана. Срещаме я обаче в Сим 1073, ПандАнт XI в., ГрНаз XI в. и др. старобългарски паметници, известни по по-късни преписи.

В КСП композита с първи компонент *едине-* не са зафиксирани. Няма примери и в Микл. В ЖСтД срещаме *единесъздѣтель* със значение '*единотворец, създател на цялата вселена, бог*'.

Думи с I компонент *едино-* от категорията редки думи в ЖСтД има шест; пет от тях не фигурират в СА: *единодръжати* (Микл и Срезн — Ø), *единоомъдрѣнѣ*, *единоомъдрѣствовати*, *единопогънкѣкънѣ* (Микл и Срезн — Ø).

Очевидно е голямото разнообразие на сложни думи в ЖСтД; при това по-голямата част от тях (101 от 126) не се срещат в КСП. Не се срещат и голяма част от словообразователните модели, които Цамблак използва в Житието. Показателно е, че редица лексеми, незафиксирани в СА, се срещат в старобългарски паметници като ПандАнт XI в., ГрНаз XI в., Богословието на Йоан Екзарх и др., което потвърждава изказваната и друг път мисъл за близостта на Цамблаковата лексика до Преславския книжовен кръг¹⁰.

По значение редките думи в ЖСтД се отнасят към различни лексико-семантични групи, представени доста пълно. Посочвам за илюстрация само няколко от тях.

а) **Лексеми, свързани с християнската религия и църковния живот:**

Наред с най-често срещаните думи като *копѣ* (47), *кожи* (16), *кожкѣствѣнѣ* (14), *молитва* (9), *молити* и *молити сѧ* (общо 16), *монастыръ* (11), *стаде* (7) '*паство*', *цръкы* (20), *цръкѣвънѣ* (9) и др., които покриват съвсем малка част от словника на ЖСтД, а са регистрирани със значителен брой словоупотреби, в тази група виждаме внушително количество редки думи и словосъчетания, които оформят нейния облик, като: *акидинѣтъскѣ* (1, СА Ø), *аминѣ* (1), *анафема* (1), *Яри* (1), *архиепископѣ* (1), *архиеварахѣ* (1, СА Ø), архи-

ерескѣ (2), афонскѣ (1, СА Ø), безначальнѣ (1), бесѣда (1), благоволеніе (1), благоволенѣ (2), благовѣстити (1), благословити (1), благоухаленіе (2, СА Ø), благочестивно (1, СА Ø), блаженникѣ (1, СА Ø), боговоренѣ (1), както и други композита с I съставка бого- (вж. по-горе!, божество (1), вѣдѣніе (1), въсезритель 'бог' (1, СА Ø), епископъ 'еклезіарх, началник на църква' (3, СА и Пр.р. Ø), епископѣ (1), еретичскѣ (1), завѣтънѣ (1, СА Ø), законнѣ 'старозаветен' (1), игуменниа 'игуменія, жилище на игумена' — това значение думата няма в КСП (1), идолѣ (1), иночскѣ (1), иночество (1), каждение (1), колѣнопрѣклоненіе (1, СА Ø), монастырскѣ (2), мѣнихѣ (1) при предпочитана лексема инокѣ (3), мѣчениколювие (1, СА Ø), мѣченичскѣ (2), мѣченичество (1, СА Ø), мѣро (1), нарѣ (1), освашеніе (2), панамонарѣ (1, СА Ø), патриархѣ (1), постѣничество (1, СА Ø), постѣничскѣ (1, СА Ø), правило 'богослужение' (1), правилнѣ 'богослужебен' (1), православие (1, СА Ø), презвутерѣ (1), промѣслителъ (за бога) (1, СА Ø), прѣвомѣченикѣ (1), причѣтъ (1, СА Ø), раи (1), свѣтителъ (1), свѣтителскѣ (1), свѣтителствовати (1, СА Ø), свѣщеніе (1), свѣщеннолѣпнѣ (2, СА Ø), свѣщеннословие (1, СА Ø), свѣщенничество (1, СА Ø), слоужба (2), христианинѣ (2), христианинскѣ (1), христианинствѣнѣ (1, СА Ø), христолювие (1). Към тази група спада и прилагателното доуховнѣ със значение 'свързан с християнската религија, църковен' (2). Тук отнасям и устойчивите словосъчетания като великѣи воєвода (2), 'бог', око въсезрительное (1) 'бог', свѣтъи (прѣсвѣтъи, животворни) доухѣ (х 1), живоначалнага рѣка (1, СА Ø), овитѣль въсєдръжителєва (2, СА Ø), жертва въсєплодна (1), праздѣнствѣнѣ праздѣникѣ доуховнѣ (1, СА Ø), прѣвображеніе владѣчное /Христа Бога (2), рѣчка манѣнага (1, СА Ø), скрижали закона (2).

б) Лексеми, свързани с духовната същност и душевното състояние на човека: доуховнѣ — със значение 'който се отнася до умствената и емоционалната дейност на човека' (1), доушевенѣ (2), доушетѣлѣннѣ (1), завидѣти (1), обрадованіе (1), обрадованнѣ (1), ожестити сѣ (1), ожесточавати (1), поминати (1), помѣслити (2), помѣслѣ (2), помѣшленіе (2), помѣшлати (2), радковати сѣ (1), радостѣнѣ (2) покрай по-фреквентната радостѣ (4), разоумѣвати (2), разоумѣти (1), расказаніе (1, СА Ø), расѣмолѣреніе 'обмисляне' (1, СА Ø), сверѣкнати сѣ (1, СА Ø) скрѣвь (2), скрѣвѣти (2), стѣдѣти сѣ (2), стѣудѣ (1), стѣвѣсхѣтити сѣ (1), стѣматриати 'разсѣждавам, обмислям' (1), стѣмжити сѣ (1), оукопати сѣ (1), оумѣшлати (1, СА Ø), оумѣшленіе (1), оуслѣмтрити 'разбера, схвана' (1, СА Ø), оустрашити сѣ 'уплаша се' (1), гирити сѣ (1), срдѣчнѣ (1).

В тази група естествено се включват и думи като доуша (28), срдѣце със значение 'вътрешният мир на човека' (22) и др., но те са с по-голяма честота.

в) Лексеми, свързани с царската институция и държавата. Наред с основните думи в тази група, които имат голяма честота — царѣ (55), царѣстїє (27), царскѣ (17), царѣствовати (6), царїєвѣ (3), самодрѣжцѣ (6), кѣльмѣжа

(5), държава (5), князь (3) — Цамблак употребява още царица (2), царство (2), самодържавие (1, СА Ø), сановникът (1, СА Ø), сановник (1, СА Ø), царският сан (1), воевода 'военачалник' (2), могат 'управник, велможа' (1, СА Ø), началникът 'началник, ръководител' (1), полата (2), посъланикът (1, СА Ø), правление (2), правосъдие (2, СА и Пр.р. — Ø), самоуправити (1).

г) Лексеми, означаващи военни части, въоръжение, бойни действия. Облика на тази група дават както по-често употребяваните думи, така и редките, представени приблизително в еднакво съотношение. Заедно с воинство (11), воин (7), воинственик (5), бран 'война, битка' (6), ратна на, битка (3), пък (4), ратовати (3), тук влизат още воински (1), коние (1), лък (1), оръжие (1), оръженосец (1, СА и Пр.р. — Ø), сили — мн 'войска', скиптро 'войска' (2, СА Ø), съразити с (1, СА Ø), оуваждати 'приготвям, стягам за бой' (2). Към тази група се отнасят и словосъчетанията излизание кръвта 'крвопролитие' (1), отъпусити къ брани 'праща, отправя на бой, на война' (1) и др.

Само тези примери са достатъчни, за да покажат голямата роля, която играят редките думи при попълването и окомплектоването на лексико-семантичните групи.

Един от съществените показатели за богатството на лексиката е наличието на синоними. В ЖСтД виждаме широко разклонена система от синонимни редове, много от които се кръстосват помежду си с някои общи семи. Интересно е да се види как редките думи обогатяват тези редове. В Житието се срещат синонимни редове, съставени само от редки думи и синонимни редове, където отделните лексеми са с по-малка или по-голяма честота — при тях е налице доминантен синоним/синоними (съкратено — домин.), които обикновено са с най-голяма честота.

Ето и някои примери.

Синонимен ред със значение 'говоря, казвам': домин. — реци (47) и глаголати (20); изглаголати (1), проговявати (1), поговявати (2), съказовати (2), испусити глас (2), испусити глагол (1).

'Гледам, виждам': домин. — зърети (17), въззърети (3), оуззърети (1), съгладати (1).

'Управлявам, ръководя': домин. — правити (5); оуправляти (1), началствувати (2), прѣдѣстателствувати (1), оустраити (1), опасовати с (прѣпопасовати с) на царство (образно) (2).

'Погубя, унищожя': домин. — оубити (5); погубити (3); погубяти (2), потрѣбити (1).

'Привързвам се към някого, приобщавам се': прилѣпнати с (1), прилагати с (1), присваити с (1).

'Срещам, посрещам': домин. — сърѣтати (4); сърѣсти (1), оусърѣтати (1).

'Мълча': мълчати (2), оумълчати (2).

’Срамувам се’: стъдѣти сѧ (2), оустъдѣти сѧ (2).

’Християнският бог’: домин. — богъ (47), вседържителъ (3); всевъзрителъ (1, СА Ø), единствѣтелъ (1, СА Ø), саваотъ (1), промислителъ (благъ) (1, СА Ø), сѧдинъ страшнъ (2).

’Настоятел, управник’: прѣдѣстателъ (1), прѣдѣстателствоуѧ (1, СА Ø), начальникъ (2 — с едно от значенията си), можъть (1, СА Ø), чельникъ (1, СА Ø).

’Действие’: домин. — дѣло (22), дѣлание (3), дѣство (2), дѣгане (1).

’Страдание, мъка’: домин. — страдание (7), колѣзнь (6); страсть (2), мъка (2), томление (2), мъченичество (1, СА Ø).

’Грижа, грижливост’: попечение (2), окръмление (1), ръвнность (2).

’Усердие, старание’: домин. — оусердиѧ (9); прилежание (2), тѣщание (1).

’Разум, мъдрост’: домин. — разоумъ (6), прѣмъдрость (7); мъдрованне (2), мъдрость (1), великомъдрие (1), оумъ (1).

’Отговор’: отъвѣтъ (1), отъвѣщание (1), истъвание (1).

’Красота, хубост’: красота (2), красование (1), лѣнота (1), доброта (2).

’Молитва, молба’: мольба (1), моление (1), прошение (1).

’Беззаконие, неправда’: безакъстие (4), безаконие (1), безиние (1), неправда (1).

’Храна’: пица (1), сънѣдъ (1).

’Добър, милостив’: домин. — добръ (14), милостивъ (7); любовообротнъ (1), любовообрѣтелнъ (1), незъловиеъ (2), неискоусъзълوبةнъ (1).

’Зъл, лош’: домин. — зълъ (8); зълوبةнъ (1), зълѣдѣствнъ (1), зълѣзньнъ (1), зълѣмъдрнъ (1), немилостивъ (1).

’Силен, могъщ’: силенъ (2), дръжавнъ (1), крѣпкъ (2).

’Мъдър, разумен’: домин. — оумнъ (4), мъдръ (1), разоумнъ (1).

’Усерден, старателен’: оусерднъ (1), опаснъ (1).

Според сферата на употреба и разпространение в езика редките думи в ЖСтД се делят на две групи. От една страна тук виждаме лексика от книжен тип (напр. повечето сложни думи, префигираните образувания и др.). От друга страна в Житието са употребени голям брой думи от общонародната лексика — вѣщни, врачество, грьдъ, достизати, жестокосердѣ, жителство, заточити, зълوبةнъ, зьрителъ, иновитъ, ковачъ, копренъ и др., които липсват в КСП.

Лексикалният анализ на редките думи показва, че Григорий Цамблак владее в съвършенство лексикалното богатство на старобългарския език, сам създава или въвежда в обръщение нови думи и по такъв начин разполага с лексикална палитра, която му позволява да нарисува една ярка, многобагрена картина на действителността, да постигне дълбоко емоционално въздействащо внушение върху читателя.

БЕЛЕЖКИ

¹ Давидов, А. За някои аспекти при изучаването на старобългарската лексика. (Върху материал от „Беседа против богомилите“ на Презвитер Козма. — Трудове на Висшия педагогич. „Братя Кирил и Методий“. В.Търново, том VII, 3, София, 1970; Давидов, А. Статистически наблюдения над „Беседой против богомилов“ Козмы Пресвитера. — В: Вопросы словообразования и лексикологии древнерусского языка. Москва, 1974, с. 285—303.

² Давидов, А. Към лексикалната характеристика на „Похвално слово за Евтимий“ и „Мъчение на Йоан Нови“ от Григорий Цамблак. — В: Търновска книжовна школа. Международен симпозиум, Велико Търново, 11—14 окт. 1971, София, 1974, 477—500 стр.; Давидов, А. Към лексикалната характеристика на Търновската книжовна школа. — Старобългаристика, 1990, кн.4, с. 8—18.

³ Фрумкина, Р. М. Статистически методи изучения лексики. Москва, 1964, с.42.

⁴ Давидов, А., Данчев, Г., Дончева—Папайотова, Н., Ковачева, П., Гичева, Т. Житие на Стефан Дечански от Григорий Цамблак. София, 1983, 138—324 с.

⁵ Давидов, А. Към лексикалната характеристика на „Похвално...“, с. 484.

⁶ Давидов, А. За някои аспекти..., с. 137.

⁷ Jelínek, J., Vočka, J. V., Těšitelová, M. Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce, Praha, 1961, p. 30 и сл.

⁸ Давидов, А. За някои аспекти..., с. 136.

⁹ Индекса на Мерило Праведное изчислявам по данни на Вялкина, Л. В., Лукина, Г. Н. Материалы к частотному словарю древнерусских текстов. — В: Лексикология и словообразование древнерусского языка, М., 1966, с. 263.

¹⁰ Давидов, А. и др., Житие на Стефан Дечански..., с. 54.